

BENEDEK FERENC

A felbujtó és a bűnsegéd a római büntetőjog forrásaiban

I. A romanisztika érdeklődésének a *ius privatum*, vagyis a személy- és családjog és a vagyonjog anyagi jogi és az ezek érvényesítésének eszközéül szolgáló perjogi intézmények állnak a homlokterében. Ezt a sok évszázados hagyományt érthetővé teszi, hogy a magánjog a leginkább kidolgozott része a római jog egészének, melynek okai a római jogalkotás történelmi adottságaiban, és a jogfejlesztés ezek által meghatározott sajátos római technikájában rejlenek. Az ősi városállam autarchikus agrártársadalmának viszonyaira szabott szokásjogi és népgyűlési jogalkotás bizonytalan volta és működésének nehézkessége miatt nem tudott lépést tartani a hódítások eredményeként létrejött világbirodalom sürgető jogalkotási igényeivel, különösen nem a fokozatosan kibontakozó piacgazdaság jogi formáit nyújtó vagyonjog területén. A korszerű forgalmi jog kialakítását az új igényeknek megfelelő jogalkotási szervezet hiányában olyan szervek voltak kénytelenek magukra vállalni, amelyeknek a jogalkalmazás volt alkotmány szerinti feladatuk, nevezetesen előbb a *praetor*, később mellette, illetve helyébe lépve a *princeps*. A polgári igazságszolgáltatás területén *iurisdictio*-val rendelkező praetor írásbeli formulában adta meg a jogvita eldöntésére általa kinevezett laikus *iudex*nek a perprogramot, s hivatalba lépésekor *edictum*ában közzétette azokat az elveket, amelyek szerint hivatalát ellátni fogja, s melyek ekként fokozatosan jogi normákká szilárdultak. Jogalkotó hatalmának elismeréséig a princeps is lényegében jogalkalmazói minőségében, csupán az adott ügyre irányadó döntéseivel (*decretum*, *rescriptum*) vett részt a jogszolgáltatásban, melyek utóbb szokásjogi úton váltak általánosan követendő jogszabályokká.

A római magánjog tényleges megalkotói azonban az említett állami szervek mellett tevékenykedő magánszemélyek, a jogtudósok (*iurisconsulti*, *iurisperiti*) voltak. A *consilium praetoris*, illetve a *consilium principis* tagjaként ők voltak valójában a praetori edictum, a formula-minták és a császári rendeletek megszövegezői, de ezen túl is a peres feleknek és a laikus bírónak adott *responsum* útján tényleges befolyást gyakoroltak a polgári törvénykezés-

re, a szerződéskötésre vonatkozó tanácsaikkal (*cavere*) pedig a mindennapi jogi praxisra. Ennek a sajátos jogképzési módszernek az előnye éppen abban van, hogy mind a jogalkotói, mind pedig a jogalkalmazói procedúrába intézményesen kapcsolja be azokat, akik közhatalmi pozíciót ugyan nem töltöttek be, de magánemberként a jogi szakértelem letéteményesei voltak. Végső soron tehát nekik köszönhető a római magánjog oly tökélyre fejlesztése, hogy az később recipiálva kijelölhette a modern jogfejlődés főbb vonalait.

A büntetőjog területén a magánjoghoz képest jóval szűkebb volt a jogtudósok mozgástere. A büntetőjogi jogalkotásra és jogalkalmazásra ugyanis a hatalmi küzdelmek állásától függően lényegesen erősebb és direktebb a politika befolyása, mint a magánjogban, melynek fejlesztését az állam végeredményben a gyakorlati jogélet szereplőinek engedte át. Az államhatalom közvetlen jelenlétét jelzi, hogy a közjoghoz hasonlóan a büntetőjog alapvetően törvényjog. A legfőbb államhatalmi szervek *leges rogatae*-ban maguk állapítják meg azokat a közösségellenes magatartásokat, amelyeket kiemelkedő társadalomra veszélyességük miatt *crimina publicaként* kívánnak közüldözés alá vonni, s határozzák meg ezek törvényi tényállásait. A mai büntető törvénykönyvekben szankcionált bűncselekmények átfogó elvek alapján felépített rendszerét természetesen nem kérhetjük számon a római büntetőtörvényeken. A különböző korokban, sajátos történelmi körülmények között keletkezett törvényekben, melyeket nem ritkán több évszázad választ el egymástól, nem csupán a tényállások megfogalmazása tekintetében hiányzik az egyöntetűség, de az egyes bűncselekményekre kilátásba helyezett büntetések is a legnagyobb változatosságot mutatják. Hasonló a helyzet a büntetőbíróóságokkal és a büntetőeljárással. Egységes büntetőbíróósági szervezet híján az egyes bűncselekménytípusokra különböző jogszolgáltató szervek bírnak hatáskörrel, mindegyikük saját eljárási jogát alkalmazva.¹

¹ A római büntetőjog történetéről szóló összefoglaló művek sorában módszertani szempontból ma már túlhaladottnak tekinthető, de anyaggyűjteményként mindmáig használható W. REIN: *Das Kriminalrecht der Römer von Romulus bis auf Justinian* (Leipzig 1844, uny. 1962), A. W. ZUMPT: *Das Kriminalrecht der römischen Republik*, I–II. Bd. (Berlin 1865–69), A. W. ZUMPT: *Der Kriminalprozess der römischen Republik* (Leipzig 1871), G. GEIB: *Römischer Kriminalprozess* (Leipzig 1842), E. LABOULAYE: *Essai sur les lois criminelles des romains* (Paris 1845), C. MAYNZ: *Esquisse historique du droit criminel de l'ancienne Rome* (Bruxelles 1882). A római büntetőjog-történetírás két klasszikusa: TH. MOMMSEN: *Römisches Strafrecht* (Leipzig 1899) és C. FERRINI: *Diritto penale romano. Teorie generali* (Milano 1899). A modern irodalom legismertebb összefoglalásai: S. DI MARZO: *Storia della procedura criminale romana. La giurisdizione dalle origini alle XII Tavole* (Palermo 1898), E. COSTA: *Crimini e pene da Romolo a Giustiniano* (Bologna 1921), G. F. FALCHI: *Diritto penale romano. Dottrine generali* (Padova 1930), G. F. FALCHI: *Diritto penale romano. I singoli reati* (Padova 1932), J. L. STRACHAN-DAVIDSON: *Problems of Roman Criminal Law*, 1–2 vol. (Oxford 1912), U. BRASIELLO: *La repressione penale in diritto romano* (Padova 1937), W. KUNKEL: *Untersuchungen zur Entwicklung des römischen Kriminalverfahrens in vorsullanischer Zeit* (München 1962), C. GIOFFREDI: *I principi del diritto penale romano* (Torino 1970), G. PUGLIESE:

Az előzőkben vázoltakból is szembetűnő, hogy a *crimina publica* tárgyú büntetőperekben nem jut szerephez a jogtudósok respondeáló tevékenysége, mely pedig a magánjog esetében több évszázadon át megtermékenyítője volt a jogfejlesztő jogtudománynak.² Lényegében ez az oka a jogtudósok szembetűnő tartózkodásának a közbűntettek irányában. E megállapítás élét az sem veszi el, hogy a principátus második felében, amidőn a császári *extraordinaria cognitio* egyre inkább teret nyer a büntetőbíráskodás területén is, az új jelenség felkelti egyes jogtudósok érdeklődését. A korból több büntetőjoggal foglalkozó munka ismeretes, részben kevésbé jelentős szerzők tollából, mint az Antoninus Pius alatt tevékenykedő Venuleius Saturninus,³ Volusius Maecianus⁴ vagy az Alexander Severus alatt működő Aemilius Macer,⁵ de jeles klasszikusok is, mint Paulus,⁶ Aelius Marcianus,⁷ valamint Herennius Modestinus.⁸ Ezek a munkák azonban elsősorban az új császári büntetőjog ismertetésére szorítkoznak, anélkül, hogy a juristáknak szerepük lenne a konkrét gyakorlati jogalkalmazásban.

A büntetőjogi praxis mégsem esett ki teljesen a préklasszikus és klasszikus jogtudomány tevékenységi köréből. Ennek oka az, hogy Rómában a bűncselekmények egy igen széles csoportját nem a közösség, hanem csupán az érintett személy magánsérelmének tekintették, aki az elszenvedett sérelem miatt a tettestől magánper keretében, kötelmi *actio poenalis* útján, delictumonként eltérő módszerrel megszabott, pénzbírságot (*poena*) követelhetett. Az ilyen *delicta privata* közös vonása egyrészt a közbűntettekhez képest csekélyebb súlyú társadalomra veszélyesség, másrészt a tömeges előfordulás. Képzelt bűnüldöző apparátus hiányában a római állam a sértettek anyagi érdekelttségének bekapcsolásával vélte ezek visszaszorítását elérhetőnek. A magándeliktumok látszólag csekély számúak, valójában azonban az *iniuria*, *furtum*, *damnum iniuria datum*, továbbá a prétori *vis ac metus* és *dolus malus* kivétel nélkül gyűjtőtényállások, melyek a személy- és vagyonsértések úgyszólván teljes körét magukban foglalják.

Mivel a *delicta privata* elbírálása az *ordo iudiciorum privatorum* keretében, tehát magánperben történt, a respondeáló jogtudománynak és a jogtudósi elemzésnek, illetve jogfejlesztésnek ugyanolyan lehetőségei nyíltak, mint a

Diritto penale romano, in: V. ARANGIO-RUIZ – A. GUARINO – G. PUGLIESE: Il diritto romano (Roma 1980), ZLINSZKY J.: *Római büntetőjog* (Bp. 1981).

² M. KASER: *Römische Rechtsgeschichte*, 2. Aufl. (Göttingen 1986) 121. és köv. p.

³ Venuleius Saturninus: *De iudiciis publicis libri tres*. Töredékeit lásd O. LENEL: *Palingenesia Iuris Civilis* (Leipzig 1889) 1214–1216. hasáb.

⁴ Volusius Maecianus: *De iudiciis publicis libri XIV* (LENEL, Paling. 587–588. h.)

⁵ Aemilius Macer: *De iudiciis publicis libri II* (LENEL, Paling. 566–570. h.)

⁶ Paulus: *De poenis omnium legum liber*; *De poenis paganorum liber*; *De extraordinariis criminibus liber*; *De poenis militum liber* (LENEL, Paling. 1178–1181. h.)

⁷ Aelius Marcianus: *De iudiciis publicis libri II*; emellett a közbűntettekről szóló intézményi könyvnek XIV. könyve is (LENEL, Paling. 670–680. h.)

⁸ Herennius Modestinus: *De poenis libri IV* (LENEL, Paling. 728–731. h.)

magánjog területén általában. Ez a magyarázata, hogy a büntetőjogi fogalomalkotás javarészt e területen ment végbe.

II. Ha egyet is kell értenünk a modern büntetőjog-tudomány képviselőinek azzal a számtalan összefüggésben hangoztatott egyöntetű megállapításával, hogy a büntetőjog módszertanilag következetes, koherens fogalmi rendszerre felépülő intézményrendszere és tudománya csupán a XIX. században a felvilágosodás eszméinek hatása alatt jött létre,⁹ nem tagadható, hogy a modern büntetőjog számos fogalmának kimutatható történelmi előzményei vannak, sőt helyel-közzel a római jog forrásaiban olyan kijelentésekkel is találkozhatunk, amelyek meglepő egyezéseket mutatnak a mai doktrínával. Jóllehet nem definiálják, a klasszikusok ismerik a *delictorum capacitas*, a bűncselekmény beszámíthatóságának fogalmát s a beszámíthatóságot lényegében a mai jogokkal egyezően szabályozzák.¹⁰ A deliktumoknál általában megkívánták a szándék (*dolus*) fennforgását, a gondatlan elkövetést pusztán néhány bűncselekménynél (pl. *damnum iniuria datum*) értékelték. A *dolus* esetében differenciáltak az előre megfontolt és az erős felindulás hatása alatt kialakult szándék között.¹¹ Különböztettek a befejezett bűncselekmény és annak kísérlete között. Általában a *consummata iniuria*-t büntették, a kísérlet büntetése később jelenik meg és általában enyhébb megítélésű.¹² Megjelenik náluk a magatartás és az eredmény közti okozati összefüggés kérdése,¹³ ismerik a büntethe-tőséget kizáró, illetve azt megszüntető okok főbb eseteit.¹⁴

A büntetőjog általános szabályai és fogalmai sorában, amelyekre fentebb csak jelzésszerűen történt utalás, szövegeinkből kitűnően a római juristákat is foglalkoztatták azok az esetek, melyekben egy adott bűncselekmény (*crimen* vagy *delictum*) többek közreműködésével valósul meg. A mai büntetőjogi doktrína hasonlóképpen a modern büntető kódexek éles határt vonnak az elkövetők körén belül a tettesek és részesek között aszerint, hogy magatartásuk a bűncselekmény teljes törvényi tényállását, illetve annak valamelyik elemét valósítja-e meg, vagy az csupán járulékos közreműködés-e a bűncselekményben. Az előbbi esetben tettességről, több elkövetőnél társtettségéről vagy közvetett tettességről, az utóbbiban részességről van szó, melynek két alakzata a felbujtás és a bűnsegély. A felbujtás elkövetési magatartása a bűncselekmény elkövetésére való rábírás, a bűnsegélyé a tettesi alapcselekmény külső feltételeihez való hozzájárulás (fizikai bűnsegély) vagy a tettesi szándék erősí-

⁹ VÁMBÉRY R.: *Büntetőjog* (Bp. 1913) 78. és köv. p.

¹⁰ GIOFFREDI, 85–87. o.

¹¹ Lásd pl. Marcianus a D.48,8,1,3-ban; GIOFFREDI, 75. és köv. p.

¹² MOMMSEN, 95., 97. és 1044. p.; FERRINI, 241. és köv. p.; GIOFFREDI, 95. és köv. p.

¹³ W. NÖRR: *Causa mortis* (München 1986) 122., 206. és köv. p.

¹⁴ MOMMSEN, 65. és köv. p.

tése (pszichikai bűnsegély).¹⁵ A többes elkövetést lényegében ebben az értelemben szabályozza hatályos büntetőjogunk is.¹⁶

A többes elkövetés kérdéskörében tudakolva a római jog felfogását, rendszeresen szembe találjuk magunkat azzal a másutt is megnyilvánuló kettősséggel, amely az intézményi szféra, vagyis az ügy érdemében hozott jogtudósi döntések és az ezeket tükröző fogalmi apparátus között mutatkozik. Szövegeinkben a többes elkövetés lehetséges tényállásainak úgyszólván teljes katalógusát megtaláljuk, sőt a tényleges praxist mutató jogtudósi döntések nagyfokú egyezést mutatnak mai jogfelfogásunkkal. Ezzel szemben az elkövetési alakzatok jelölésére szolgáló szabatos jogi terminológia, néhány kivételtől eltekintve, vagy teljesen hiányzik, vagy csupán kialakulófélben van, jelezvén a jogtudósok próbálkozásait, hogy a köznyelvből kölcsönzött változatos kifejezések közül a legtalálóbbnak jogi műértelmet tulajdonítsanak.

Forrásainkból teljes bizonyossággal kitűnik, hogy a rómaiak helyesen vonták meg a határt a tettesség és a részesség tényállásai között azáltal, hogy előbbinél megkívánták, az elkövetői magatartás valósítsa meg az adott bűncselekmény törvényi tényállását vagy annak valamely elemét.¹⁷ Kiváló jogérzékükről tanúskodik, hogy a családi hatalom vagy *ius imperandi* alatt álló személy bűncselekményre való utasítását nem felbujtásként, hanem a rábíró közvetett tettesi cselekményeként értékelik.

III. Forrásainkban a részesség mindkét alakzatával, a felbujtással és a bűnsegéllyel találkozunk, bár ezek felismerését és egymástól való elhatárolását a kialakulatlan és gyakran ingadozó terminológia megnehezíti. Olyankor, amikor a bűncselekménynél részesek vagy bűnpártolók is közreműködtek, a tettes megjelölésére a köznyelvből vett *princeps delicti*,¹⁸ *princeps atque architectus sceleris*,¹⁹ *principalis reus*²⁰ kifejezések használatosak. Eléggő megszilárdultnak látszik az *auctor* jelentése abban az esetben, ha bűnrészességgel kapcsolatban használják, ugyanis ekkor felbujtót kell érteni rajta.²¹ Nehezen értel-

¹⁵ Így a tankönyvirodalom: NAGY F.: *A magyar büntetőjog általános része* (Bp. 2001) 207–268. p.; FÖLDVÁRI J.: *Magyar büntetőjog. Általános rész* (Bp. 2003) 194–206. p. A téma átfogó modern feldolgozása tantörténeti kifejtéssel és összehasonlító jogi kitekintéssel LOSONCZY I.: *A tettesség és részesség a büntetőjog rendszerében* (Bp. 1966) c. monográfiája.

¹⁶ Btk. 19. § *Elkövetők a tettes és a társtettes (tettesek), valamint a felbujtó és a bűnsegéd (részesek)*. 20. § (1) *Tettes az, aki a bűncselekmény törvényi tényállását megvalósítja.* (2) *Társtettesek azok, akik a szándékos bűncselekmény törvényi tényállását, egymás tevékenységéről tudva, közösen valósítják meg.* 21. § (1) *Felbujtó az, aki mást bűncselekmény elkövetésére szándékosan rábír.* (2) *Bűnsegéd az, aki bűncselekmény elkövetéséhez szándékosan segítséget nyújt.*

¹⁷ Lásd Jul. D.9,2,51,2; Gai. D.47,10,34; Ulp. D.9,2,11,2 és D.9,2,11,4; Paul. D.47,2,21,9.

¹⁸ Paul. D.11,3,10 az orgazdával szembeállítva.

¹⁹ Cicero, pro Cluentio, 22,60.

²⁰ Gord. C. 9,2,3 (a. 241), a felbujtótól (*mandator*) megkülönböztetve.

²¹ Ulp. D.9,4,3; Marci. D.48,8,3,4; Cod. Theod. 9,21,2 (a. 321); Cod. Theod. 16,5,63 (a. 425).

mezhetők ellenben az olyan kifejezések mint *sciens, conscii, consortes, socii, participes* olyankor, amidőn a forrásszövegben hiányzik a konkrét tényállás leírása, ezért előfordulásait figyelmen kívül hagyhatjuk. Műértelemben használják viszont forrásaink a részességi cselekmények általános jelölésére a *curare*²² és az *ope consilio*²³ terminusokat.

A *curare* értelmezése nem okoz nehézséget, mivel a mai fogalmaink szerinti felbujtás jelentésben használatos, az *ope consilio* kifejezés ellenben tipizáló gyűjtőneve a részesség valamennyi alakzatának.²⁴ Az *ops* a fizikai bűnsegélyt jelenti, a *consilium* pedig adott esetben a felbujtást vagy a pszichikai bűnsegély valamilyen megnyilvánulását, miként erről Ulpianustól értesülünk az alábbi forráshelyen:

D.47,2,50,3: *Consilium autem dare videtur qui persuadet et impellit atque instruit consilio ad furtum faciendum; opem fert, qui ministerium atque adiutorium ad subripiendas res praebet.*

A más által elkövetett lopáshoz ezek szerint az ad *consiliumot*, aki „tanácsával” a tolvajt „rábírja” (*persuadet*), „hajtja, buzdítja, sarkallja” (*impellit*), „ellátja, felszereli” (*instruit*) a lopás elkövetésére. A használt kifejezések – melyek közül az első figyelemre méltóan pontos megfelelője a Btk. 21. § (1)-beli „rábír”-nak – nem hagynak kétséget afelől, hogy itt olyan magatartásokról van szó, melyek hatására szánja el magát a tettes a bűncselekmény elkövetésére, vagyis tisztán utalnak a felbujtás tényállására. A *consilium* a dolog természeténél fogva csak szándékosan adható, s megfelel annak a kritériumnak is, hogy konkrét bűncselekmény (esetünkben lopás) elkövetésére irányul. Az *opem ferre* esetében az *adiutorium praebere* kifejezésmód teszi kétségtelenné, hogy itt a társtettség kizárásával csak a fizikai bűnsegély jöhet szóba.

A felbujtás és a bűnsegély megkülönböztetése az alábbi szövegből kitűnően már a köztársaság korától fogva foglalkoztatta a jogtudósokat:

D.50,16,53,2 Paul.: *Item dubitatum, illa verba 'ope consilio' quemadmodum accipienda sunt, sententiae coniungentium aut separantium. Sed verius est, quod et Labeo ait, separatim accipienda, quia aliud factum est eius qui ope, aliud eius qui consilio furtum facit... Sane post veterum auctoritatem eo perventum est, ut nemo ope videatur*

²² Marci. D.48,4,3; Marci. D.48,8,3,4; Marci. D.48,10,1,2.

²³ Gai 3,202; Pauli Sent. 5,29,1; Hermog. D.48,4,10; Scaev. D.48,5,15 pr.; Ulp. D.47,2,50,1-3; Ulp. D.47,2,36 pr.; Ulp. D.9,2,27,21; Paul. D.47,2,91,1.

²⁴ A római jog terminusainak sorából hiányzik a mai részességnek megfelelő általános fogalom. Ezt pótlandó a jogtudós megelékszik a fogalomkörbe eső jelenségek egyszerű felsorolásával. Hasonló eljárással másutt is találkozni. A régebbi jogban a *familia pecuniaque* a „vagyon” hiányzó általános fogalmát pótolja a *patrimonium*, a *bona* elnevezések megjelenése előtt, miként a *vis ac metus* a megfélemlítést vagy a *senatus populusque Romanus* az államét.

fecisse, nisi et consilium malignum habuerit, nec consilium habuisse noceat, nisi et factum secutum fuerit.

A *veteres*, a köztársasági kor jogászai számára még problematikus volt, hogy az *ope consilio* kifejezés, mely nyelvi alakját tekintve ún. asyndeton, miként értendő, konjunktíve vagy diszjunktíve kell-e elfogadnunk? Labeo, akinek nézetét Paulus is osztja, az utóbbi álláspontot fogadja el, azaz szerinte a felbujtás és a bűnsegély két külön cselekmény, azaz bármelyikük önmagában megvalósítja a részességet. Figyelemre méltó az utolsó mondat megállapítása is: nem lehet bűnsegédnek tekinteni azt, akinél nem forog fenn *consilium malignum*, vagyis valamiféle ártani akarás, másrészt a pusztá bízgatás sem valósít meg önmagában bűncselekményt, ha tett nem követi. Mai szóhasználatlaltal tehát a fizikai bűnsegély megállapításához szükséges a bűnös szándék, illetőleg a felbujtás vagy pszichikai bűnsegély megvalósulásához az alapbűncselekmény elkövetése.

Részben megerősítik a Paulus-szövegben mondottakat, részben a részesség további általános feltételeiről szólnak az alábbi forráshelyek:

D.47,2,50,2 Ulp.: *Recte Pedius ait, sicut nemo furtum facit sine dolo malo, ita nec consilium vel opem ferre sine dolo malo posse.*

D.47,2,91(90),1 Jav.: *Nemo opem aut consilium alii praestare potest, qui ipse furti faciendi consilium capere non potest.*

Az első szövegben Pedius nézetét elfogadva Ulpianus elvi éllel mondja ki a részesség tanának egyik alapelvét, hogy ti. miként a tettesi alapcselekmény (itt a *furtum*) szándékosság (*dolus malus*) nélkül nem követhető el, ugyanúgy a részesség egyik alakzata (*consilium ferre, opem ferre*) sem valósulhat meg a részesi tevékenység szándékossága nélkül. A Javolenus-szöveg viszont a részesség mint elkövetői alakzat járulékos jellegéből kiindulva azt a követelményt fogalmazza meg, hogy nem lehet részességről szó olyankor, amidőn a tettes nem képes felfogni a felkínált tanácsot vagy fizikai jellegű segítséget.

Forrásaink egyébként lépten-nyomon hangoztatják, hogy a részesi szándéknak át kell fogni mind a saját, mind pedig a tettesi magatartást. A felbujtónak és a bűnsegédnek tisztában kell lennie egyrészt a saját, másrészt a tettes magatartásának bűnös voltával, mely követelményt a *dolo malo* fordulattal szokták kifejezni.²⁵

A részességgel általánosságban foglalkozó forrásszövegek mellett található olyanok is, melyek csupán a részesség egyik alakzatára, a felbujtásra vonatkozó kifejezéseket tartalmaznak.

²⁵ Lásd különösen Ulp. D.48,12,2,1; Ulp. D.47,9,3,3; Ulp. D.47,8,4 pr.; Paul. D.48,10,2; Marci. D.48,9,1.

D.43,16,1,12-13 Ulp.: *Deiecisse autem etiam is videtur, qui mandavit vel iussit ut aliquis deiceretur... non enim excusatus est, qui iussu alicuius deiecit, non magis quam si iussu alicuius occidit.*

A szövegben más ösztönzésére elkövetett birtokkivetésről van szó. Ulpianus a tettes mellett a felbujtó (*qui mandavit vel iussit*)²⁶ elkövetői felelősségét is hangsúlyozza, akárcsak azét, aki mást emberölésre bírta rá. Még kategorikusabb az alábbi szöveg fogalmazása:

Pauli Sent. 5,23,10: *Mandatores caedis perinde ut homicidae puniuntur.*

Tehát a tettessel (*homicida*) azonos büntetés alá esik annak a cselekménye, aki az emberölésre az illetőt rábírta.

D.47,10,11,3 Ulp.: *Si mandatu meo facta sit iniuria, plerique aiunt tam me qui mandavi quam eum qui suscepit iniuriarum teneri.*

Megbízásomból követett el valaki testi sértést. A hivatkozott többségi vélemény szerint a tettes mellett mint rábíró, én is felelek. A szöveg azért figyelemre méltó, mert az azonos felelősség (*iniuriarum teneri*) mellett is tisztán különválasztja a felbujtói (*qui mandavit*) és a tettesi (*qui suscepit*) magatartást.

D.2,1,7,5 Ulp.: *Hoc vero edicto tenetur et qui tollit, quamvis non corruperit; item et qui suis manibus facit et qui alii mandat... et si plures fecerint vel corruperint vel mandaverint, omnes tenebuntur.*

A prétori edictum *de albo corrupto* rubrikája büntettnék nyilvánítja a Forum Romanumon közszemlére kitett, az ediktum szövegét tartalmazó fehérre festett hirdetőtáblák (*album*) megrongálását. Ulpianus szerint büntetés alá esik az is, aki a táblákat nem megrongálta, hanem eltávolította, éspedig nem csupán az, aki a cselekményt saját kezüleg hajtotta végre, hanem az is, aki erre megbízást adott, vagyis a felbujtó. Az utolsó mondat arról szól, hogy miként a cselekmény társtettségben is elkövethető, a felbujtás is eredhet többektől.

A felbujtás bűncselekményi tényállása nem valósulhat meg, ha hiányzik a tettesi alapcselekmény. Ezt a kérdést feszegeti a rabszolgán elkövetett lopás kapcsán az alábbi forráshely:

D.47,3,36 pr. Ulp.: *Qui servo persuasit, ut fugeret, fur non est; nec enim qui alicui malum consilium dedit, furtum facit, non magis quam si ei persuasit, ut se praecipitet aut manus sibi inferat; haec enim furti non admittunt actionem. Sed si alius ei fugam persuaserit, ut ab alio*

²⁶ A *iussit* itt felbujtás értelemben veendő, mivel családfeői *ius imperandi* hiánya a tényállásban kizárja a közvetett tettség fennforgását; vö. a II. pont alattiakat.

subripiatur, furti tenebitur is qui persuasit, quasi ope consilio eius furtum factum sit.

Valaki rábeszéli más rabszolgáját, hogy szökjön meg urától. Felmerül a kérdés, lehet-e az illetőt tolvajnak tekinteni? Ulpianus szerint nem, jóllehet a rabszolga *invito domino* került ki ura hatalmából. Hiányzik azonban a birtokbavétel ténye (*contractatio*), továbbá a haszonszerzés (*lucrum facere*) célzata.²⁷ A pusztá szökésre való rábírást tehát a jog éppúgy nem bünteti, mint az öngyilkosságra való rábírást. Más a helyzet, ha a rábírás abból a célból történt, hogy a szökött rabszolgát valaki birtokba tudja venni. Ha ez megtörténik, a furtum tényállása megvalósul, s mivel szándéka a tettesi alapcselekményt is átfogja, a rábíró magatartása felbujtásnak minősül. Ebben az esetben elmondható róla, hogy *ope et consilio eius* lett a furtum végrehajtva.

IV. A felbujtás részességi alakzatainak megjelölésére használt *mandavit vel iussit* kifejezés értelmezése adott esetben elvezeti a juristákat az ún. közvetett tettség felismeréséhez.

A közvetett tettség akkor forog fenn, ha valaki olyan személy felhasználásával valósítja meg valamely bűncselekmény törvényi tényállását, aki tettéért beszámítási képesség hiánya, kényszer vagy fenyegetés, illetve tévedés miatt felelősségre nem vonható.²⁸ Forrásaink e tárgykörben különösen azokkal az esetekkel foglalkoznak, amidőn valaki tulajdonosi vagy családi teljhatalmát felhasználva parancsolja meg bűncselekmény elkövetését a neki alávetett személynek. Forrásaink magát a felhasználást valamely bűncselekmény elkövetésére *ministeriumnak* nevezik, a felhasznált szubordinált személyt (rabszolga, családtag) pedig *ministernek*, szemben a közvetett tettesrel, a *reus principalisszal*.²⁹

Római viszonyok között kiemelt gyakorlati jelentősége van annak az esetnek, amidőn a parancsot saját urától kapta a rabszolga. Utóbbi gazdájának, akit felette megillet a *ius vitae ac necis*, feltétlen engedelmességgel tartozik. A források nem hagynak kétséget afelől, hogy a gazdától való félelemből elkövetett deliktum tettesének a rabszolga gazdáját tekintik.³⁰ Ulpianus ezt elvi általánosságban, sőt érvként használva jelenti ki.

D.9,4,2,1: *...nam servum nihil deliquisse, qui domino iubenti obtemperavit,*

²⁷ A *furtum* definíciója Paulus szerint: *Furtum est contractatio fraudulosa lucri faciendi gratia vel ipsius rei vel etiam usus eius possessionisve* (D.47,2,1,3).

²⁸ Lásd FÖLDVÁRI, 184. és köv. p.

²⁹ Maec. D.29,5,14; Cod. Theod. 9,21,2 (a. 321); Cod. Theod. 9,24,1 (a. 320); C. Just. 1,3,54 (a. 533); C. Just. 1,11,7 (a.451); C. Just. 1,3,54,5.

³⁰ Ulpianus egyik szövegünkben azonosítja azt az esetet, amidőn valaki dolózusan saját kezűleg tart vissza egy dolgot, vagy amidőn ezt családtagjaival téteti: *suis manibus retinuit vel per suos retinuerit* (D.43,16,1,12)

azaz nem követ el bűncselekményt az a rabszolga, aki ura parancsának engedelmeskedik.

A regula-szinten megfogalmazott szabályt konkrét deliktumokra vonatkoztatva is megismétlik.

D.50,17,169 pr. Paul.: *Is damnum dat, qui iubet dare. Eius vero nulla culpa est cui parere necesse est.*

Aulus Gellius, noct. Att. 11,18,24: *Quocirca ne id quidem Sabinus dubitare se ait quin, dominus furti sit condemmandus, qui servo suo, uti furtum faceret, imperavit.*

Paulus a dologrongálás (*damnum iniuria datum*), Sabinus a lopás (*furtum*) esetére szólóan erősíti meg, hogy a mondott deliktumokat az követi el, aki rabszolgájának arra parancsot adott.

A római család sajátos szerkezeténél fogva hasonló helyzete volt a családfele *patria potestas* alatt álló családfiúnak, így a fentiek reá is vonatkoznak. Az alábbi szöveg mindkettőre érvényesnek mondja ki, hogy nem lehet bűnös akaratról beszélni annál, aki az apa vagy úr parancsának (*imperium*) engedelmeskedik:

D.50,17,4 Ulp.: *Velle non creditur, qui obsequitur imperio patris vel domini.*

Szabad ember is kerülhet olyan helyzetbe, hogy valakit felette *ius imperandi* illet, ezért az illető parancsait követni tartozik:

D.9,2,37 pr. Jav.: *Liber homo si iussu alterius manu iniuriam dedit, actio legis Aquiliae cum eo est qui iussit, si modo ius imperandi habuit; quod si non habuit, cum eo agendum est qui fecit.*

A szövegben arról van szó, hogy szabad ember bántalmazott mást olyasvalaki parancsára, akinek egyébként személyjogi alapon nincsen alárendelve. Elkövetőnek itt is a parancsot adó minősül, feltéve azonban, hogy az illetőnek vele szemben *ius imperandij*a van.

Azok az esetek tartoznak ide, amidőn valaki olyan hatóság utasítására, parancsára követ el bűncselekményt, akivel szemben engedelmességgel tartozik, mint amilyen a magisztrátus, a bíró vagy a princepsz.³¹

³¹ Így a P. Sulpicius meggyilkolásával vádolt személy tettének jogossága mellett azzal is védekezett, hogy a consulok parancsára járt el: *id iussu consulum defendat et eos dicat non modo imperasse, sed rationem quoque ostendisse, quare id facere liceat* (Auctor ad Herennium 1,15). Tacitusnál Suilius *principi* (ti. Claudiusnak) *paruisse defendebat* (Annales 13,43), Pliniusnál a tartományi helytartó közegei (*ministri*) a *repetundae* tárgyában ellenük folyó perben fellebbvalójuk *imperiumára* hivatkoztak eredményesen (Epistulae 3,9). A nyilván császári *iudex*től mondja Paulus: *qui iussu iudicis aliquid facit, non videtur dolo malo facere, quia parere necesse erit* (D.50,17,167,1).

A bűncselekményhez eszközül használt rabszolga mentessége a következők alól azonban nem jöhet figyelembe, ha a parancs súlyos bűncselekmény elkövetésére szól. Ilyenkor a mégoly kegyetlen *dominustól* kapott parancs megszegése miatti esetleg nagyon is indokolt félelem sem lehet mentésge az elkövetőnek. Alfenus Varus, a jeles köztársaságkori jogtudós általánosságban szól ilyen gyakorlatról, példaként az emberölést hozva fel.

D.44,7,20 pr. Alf.: *Servus non in omnibus rebus sine poena domino dicto audiens esse solet, sicuti si dominus hominem occidere... servum iussisset...*

Hasonló álláspontot képvisel Ulpianus is, aki szerint a büntett akkor nem számítandó be az azt parancsra véghezvivő rabszolgáknak, ha nem olyan *facinus et scelus*ről van szó, mely valamilyen kegyetlenkedéssel (*atrocitate*) jár.

D.50,17,157 pr. Ulp.: *Ad ea quae non habent atrocitatem facinoris vel sceleris, ignoscitur servis, si vel dominis vel his, qui vice dominorum sunt... obtemperaverint.*

A dominátus korában súlyosabb bűncselekmények elkövetésére való kényszerítés esetén már csupán enyhítő körülményként jön figyelembe, hogy a rabszolga ura parancsára cselekedett. Ilyen bűncselekmény pl. a sírgyalázás és csoportos erőszak alkalmazása. A szemléletváltozás oka nyilvánvaló. A kései császári jogalkotás lényegesen könnyít a rabszolgák kiszolgáltatott helyzetén azzal, hogy igyekszik korlátok közé szorítani az úr *dominica potestasát*.³² A gazda kegyetlenségétől való félelem enyhítéssel ezért logikusan lép előtérbe a rabszolga önálló tettessége, amennyiben gazdája parancsára követ el bűncselekményt.

V. A klasszikusok lényegében véve a bűnrészesség másik alakzatát, a bűnsegélyt is a mai büntetőjogok kritériumainak megfelelően tárgyalják.

Így fizikai bűnsegélyről van szó az alábbi szövegekben, melyekben valaki külső feltételek biztosításával járul hozzá a tettesi bűncselekmény megvalósulásához.³³ Itt is szem előtt kell azonban tartanunk azt a másutt is megtapasztalt sajátosságot, melyet a végleges és egységes terminológia hiánya jelent. A mai fogalmaink szerint bűnsegédnek minősülő személyt szövegeink néha *ministernek*, *sociusnak*, máskor *consorsnak*, *particepsnek* nevezik, közreműködését pedig többnyire az *ope* szófordulattal írják le. A kazuisztikus döntésekben gyakran külön megnevezés nélkül a közreműködői ténykedés ismertetése mellett a *quis* névmás utal jelenlétére, s a jurista megelégszik annak

³² A folyamatra lásd M. KASER: *Das römische Privatrecht*, II.: Die nachklassischen Entwicklungen, 2. Aufl. (München 1975), 124. és köv. p.

³³ Vö. FÖLDEVÁRI, 194. p.

megállapításával, hogy az adott közreműködő a tettes által megvalósított bűncselekmény szankciói alá esik.

D.47,2,55(54),4 Gai.: *Qui ferramenta sciens commodaverit ad affringendum ostium vel armarium, vel scalam sciens commodaverit ad ascendendum; licet nullum eius consilium principaliter ad furtum faciendum intervenerit, tamen furti actione tenetur.*

Valaki szerszámokat kölcsönöz a betörőnek az ajtó vagy szekrény felfeszítéséhez, illetőleg létrát a behatoláshoz, tisztában lévén azzal (*sciens*), mire fogják őket használni. A szöveg fordulatai (*ad affringendum, ad ascendendum*) a jövőben, s egyúttal mások általi felhasználásra utalnak, így tártstettségéről nem lehet szó. Nem jöhet számításba a felbujtás sem – melynél a bűnrészesi felelősség Gaius számára magától értetődik – hiszen a haszonkölcsönbe adó nem adott olyan „útmutatást”, tett olyan „javaslatot” (*consilium*), mely a bűncselekmény elhatározásánál döntően (*principaliter*), mint a tettes elhatározásának kiváltó motívuma játszott volna közre. A szöveg tehát abból a szempontból is figyelmünkre méltó, mert megmondja, mit tekintettek a klasszikus-kori jogtudomány képviselői a felbujtás lényeges ismérveinek.

D.48,9,7 Ulp.: *Si sciente creditore ad scelus committendum pecunia sit subministrata, ut puta si ad veneni mali comparisonem vel etiam ut latronibus adgressoribusque daretur, qui patrem interficerent; parricidii poena tenebitur, qui quaesierit pecuniam quique eorum ita crediderint aut a quo ita caverint.*

A családtagok mérget szereznek be és megmérgezik a családfőt, mely cselekedetükkel a *parricidium* büntetést követik el. Kérdés, hogy a *parricidium*ra megállapított büntetés³⁴ alá esnek-e azok, akik a mérge beadásában mint tártstettesek nem vettek ugyan részt, nem is értelmi szerzői (felbujtói) a gáztettek, de a bűncselekmény elkövetéséhez, tudva annak rendeltetéséről, pl. hogy azon a tettesek mérget fognak vásárolni vagy a büntett végrehajtásához bűnözőket fogadnak fel, a szükséges pénzt biztosítják? Ulpianus igenlően válaszol: felel az, aki a pénzt kölcsönadta vagy hitelezte, de az is, aki felhajtotta, feltéve hogy tudott a konkrét tettesek szándékáról.

Egy Marcianustól származó szöveg tovább szélesíti a bűnsegédek körét:

D.48,8,3 pr.: *Eiusdem legis Corneliae de sicariis et veneficiis capite quinto, qui venenum necandi hominis causa fecerit vel vendiderit vel*

³⁴ A *parricidium* a *perduellio* mellett az a bűncselekmény, melyet a római állam elsőként vett közüldözés alá mint *crimen publicumot*. Nevéből kitűnően (*patri-cidium*) eredetileg csupán a családfő családtagok általi megölését értették rajta, a későbbiek során a praxis fogalmi körébe vonta a szabad emberen elkövetett emberölés (*homicidium*) különböző tényállásait; vö. a Digesta 48,9 *de lege Pompeia de parricidiis* és a Codex 9,17 *de his qui parentes vel liberos occiderunt* titulusait; lásd MOMMSEN, 612. és köv. p., 643. és köv. p.; FALCHI, 165. és köv. p.

habuerit, plectitur. (1) Eiusdem legis poena adfcitur, qui in publicum mala medicamenta vendiderit vel hominis necandi causa habuerit.

A pr.-ban a *lex Cornelia*³⁵ törvényi tényállásáról van szó, melyet az valósít meg, aki avégett hogy vele egy adott személyt megöljenek, mérget állít elő, elad vagy birtokában tart. A bűnsegédi tényállást az (1) alatti szöveg tartalmazza, nevezetesen az emberölésre szánt mérgek nyílt árusítása vagy birtoklása, mégha nincs is tudomása az illetőnek egy készülő konkrét bűncselekményről. Szándéka egyenlőre csak általánosan fogja át a tettesi bűncselekményt, s az csak a tényleges elkövetés után fog realizálódni. De a magatartás felfogható pszichikai bűnsegélyként is, amennyiben alkalmas arra, hogy a tettesben már kialakult elhatározást erősítse.

D.47,2,50,4 Ulp.: *Cum eo, qui pannum rubrum ostendit fugavitque pecus, ut in fures incideret, si quidem dolo malo fecit, furti actio est; sed et si non furti faciendi causa hoc fecit, non debet impunitus esse lusus tam perniciosus; idcirco Labeo scribit in factum dandam actionem.*

Valaki összebeszél a tolvajokkal, hogy a lopást megkönnyítendő, a zsákmányként kiszemelt nyáját egy vörös posztó lobogtatásával széjjelriasztja. A lopás tényállását, a *contrectatio*-t majdan a tolvajok valósítják meg az állatok elhajtásával, a magatartás ezt csupán előmozdítja, tehát fizikai bűnsegély. Más az eset, ha nem ezzel a szándékkal, hanem pl. ostoba tréfából történik a nyáj szétkergetése, mely alkalmat azután mások lopásra használnák ki. Szándék híján a magatartás nem minősül lopáshoz nyújtott bűnsegélynek, hanem Labeo újítása szerint önálló deliktum.

Az esettel, analóg bűnsegélyi tényállásokkal együtt, Gaiusnál is találkozunk:

Gai 3,202: *Interdum furti tenetur qui ipse furtum non fecerit, qualis est cuius ope consilio furtum factum est. In quo numero est qui nummos tibi excussit, ut eos alius subriperet, vel obstitit tibi, ut alius subriperet, aut oves aut boves tuas fugavit, ut alius eas exciperet. Et hoc veteres scripserunt de eo qui panno rubro fugavit armentum.*

Gaius is határozottan megkülönbözteti a tettestől azt, aki maga nem követett el ugyan lopást (*qui ipse furtum non fecerit*), de akinek bűnsegédi közreműködésével (*ope consilio*) lett a lopás véghezvive. Megtudjuk tőle, hogy a vörös posztóval megfutamított szántóökök már a *veteres* példázata, melyhez ő még hozzáteszi a juhok vagy szarvasmarhák lopás megkönnyítése végetti bármi módon történő szétkergetését. Egy új érdekes példát is felhoz továbbá a bűn-

³⁵ A *lex Cornelia de sicariis et de veneficis* Sulla egyik alkalmi törvénye, mely később mértékadóvá vált, s a banditák és mérgekkészítők ellen irányult; lásd MOMMSEN, 615. p.; G. ROTONDI: *Leges publicae populi Romani* (Hildesheim 1962), 357. és köv. p.

segédi ténykedés illusztrálására: valaki kezéből kiütik a pénzdarabokat azért, hogy azokat más ellophassa, illetve ha hasonló célból megakadályoznak valakit azzal, hogy elébe állnak, a kezéből kiesett pénz összeszedésében.

A bűnsegéd szándékának a tettesi cselekményre kell irányulnia. Ellenkező esetben magatartása adott körülmények között megvalósíthat ugyan egy másik önálló bűncselekményt, de az bűnsegélyként nem értékelhető, miként az a következő szövegből világosan kitűnik.

D.47,7,54 pr. Paul.: *Qui iniuriae causa ianuam effregit, quamvis inde per alios res amotae sint, non tenetur furti.*

Valaki garázdaságból betöri a ház kapuját. Mások felhasználva a kedvező alkalmat, a házból különböző dolgokat elemelnek. Bár a magatartás szándékos, az elkövető nem bűnsegéde a tolvajoknak, hanem iniuriáért tettesként felel.

D.47,2,39 Ulp.: *Verum est, si meretricem alienam ancillam rapuit quis vel celavit, furtum non esse; nec enim factum quaeritur sed causa faciendi; causa autem faciendi libido fuit, non furtum. Et ideo eum qui fores meretricis effregit libidinis causa, et fures non ab eo inducti sed alias ingressi res egresserunt, furti non teneri...*

A fragmentum első részében az a tényállás, hogy valaki más rabnőjét, aki a prostituált (*meretrix*) mesterségét űzi, megszőkteti (*rapuit*), ill. ha önként jött hozzá, otlétét letagadva elrejt (celavit). A magatartás, pusztán külsőleg nézve, megvalósítja a *contrectatio*-t, ami a *furtum* tényállási eleme. Ulpianus mégis tagadja a *furtum* fennforgását, mivel szerinte a tett mellett annak indítékait (*causa faciendi*) is figyelembe kell venni. Az indíték pedig nem a haszonszerzés (*lucrum facere*), hanem a *libido* volt, ami kizárja a cselekmény *furtum*nak való minősítését.³⁶

A fragmentum második tényállása tartozik közvetlenül témánkhoz. Valaki vágyától űzve rátöri az ajtót a szóban forgó nőszemélyre, amit mások arra használnak fel, hogy a házba behatolva a nő dolgait magukhoz vegyék. Az ajtót feltörő itt is megkönnyítette tevékenységével a tettesek munkáját, de mivel szándéka nem lopásra irányult, nem minősül bűnsegélynek, hacsak nem velük összebeszélve engedte be a tolvajokat.

A fizikai bűnsegély mellett viszonylag ritkán találkozunk a pszichikai bűnsegély tényállásaival. Nyilvánvaló, hogy a *consilium* mögött sok esetben ez a bűnsegédi alakzat rejtőzködik, anélkül, hogy a rendelkezésünkre álló források alapján ezt minden esetben teljes bizonyossággal meg tudnánk állapítani.

³⁶ Ami természetesen nem jelenti azt, hogy idegen rabnőn, aki mellesleg *meretrix*, nem lehetne adott esetben *furtum*ot elkövetni. A források a tárgyban ellentmondásosnak látszanak (vö. D.47,2,83,2 és Pauli Sent. 2,31,12).

Néhány forrásszövegben azonban teljesen nyilvánvalóan vagy nagy valószínűséggel a pszichikai bűnsegély esete forog fenn.

Valentinianus, Theodosius és Arcadius 390-ból való konstitúciójukban arról rendelkeznek, miként kell büntetni a *violentia* bűncselekményét elkövető rabszolgákat, ha azt gazdájuk tudta nélkül (*inscio domino*), tőle való féltelmükben (*illi metu*), vagy buzdítására (*exhortatione*) tették. Az első esetben közönséges társtettségéről, a másodikban a gazda közvetett tettességéről van szó. A harmadik esetben a „buzdítás” inkább akaratelhatározást erősítő, mintsem azt kiváltó magatartásnak, tehát pszichikai bűnsegélynek minősíthető (C. 9,12,8; a. 390).

VI. Összegezve azokat a tanulságokat, amelyeket forrásszövegeinkből a római büntetőjogbeli részességre vonatkozóan levonhatunk, szembeötlő, hogy a római juristák többnyire nem a közbűntettekkel, hanem a magándeliktumokkal kapcsolatban jutottak el a büntetőjog általános tanainak körébe eső felismeréseikhez. Ennek alapvetően az az oka, hogy a közbűntettekről esküdtbíróságok előtt folyó büntetőperekben a jogtudósoknak nem jutott szerep, szemben a polgári peres eljárás keretében elbírált magándeliktumokkal, ahol a jogtudósnak módja volt akár a jogszolgáltató magisztrátus tanácsának tagjaként, akár a felek, ill. a laikus bíró számára adott responsumaival bekapcsolódni a törvénykezésbe, s ezen keresztül jogfejlesztésbe.

A többek által elkövetett bűncselekményt tárgyaló szövegeinkben szinte mindenütt megtapasztható az a kettősség, amely a gyakorlati döntések és az intézmények fogalmi megragadása között mutatkozik. Intézményi szinten, azaz döntéseikben a jogtudósok lényegében véve mai büntetőjogunkkal egyezően distingválják a többes elkövetés alakzatai között. A tettesség és részesség között aszerint vonják meg a határt, hogy az elkövetői magatartás egy adott bűncselekmény törvényi tényállásába illik-e, avagy sem. A részességen belül alapjában véve a mai doktrínának megfelelően különböztetik meg a felbujtás és pszichikai bűnsegély, a fizikai bűnsegély és társtettség, a felbujtás, illetve társtettség és a közvetett tettesség tényállásait. Nem kerüli el figyelmüket a tettesi és részesi szándék összefüggésének kérdése sem.

Hasonló pozitívumok nem mondhatók el a büntetőjogi fogalomalkotásról. A jogtudósoknál ugyanis hiányoznak a jogi tényállások jelölésére szolgáló elvont általános fogalmak, mint a tettesség, társtettség, részesség, felbujtás vagy bűnsegély elnevezései, nem szólván az ezeken belüli további megkülönböztetésekről. A juristák megelégednek a jogilag releváns történések leírásával, anélkül hogy azoknak nevet adnának. A jogi fogalomalkotás, amely nyelvileg a történések leírására szolgáló igékből főnevek (deverbatívumok) képzése útján szokott történni, a római jog továbbélése során ment végbe.

FERENC BENEDEK

DER ANSTIFTER UND DER BEIHELFER
IN DEN QUELLEN DES RÖMISCHEN STRAFRECHTS

(Zusammenfassung)

Die Tätigkeit der römischen Juristen hat sich jahrhundertlang im wesentlichen auf das Privatrecht beschränkt und die Klassiker haben das Strafrecht auffällig gemieden. Diese Zurückhaltung ist damit zu erklären, dass die Juristen in der öffentlichen Strafgerichtsbarkeit keine Respondiertätigkeit ausgeübt haben, so beschränkte sich ihre Betätigung auf die Auslegung und Handhabung positiver Normen der verschiedenen Strafgesetze und der für die einzelnen Verbrechen eingerichtete Verfahren. Eine grosse Gruppe von Unrechtstaten wurde aber nicht als Verletzung der Gesamtheit, sondern des Einzelnen als Delikt angesehen, die er im Zivilprozess verfolgen kann. Im Bereich der Praxis des Deliktsrechtes konnte daher die Respondiertätigkeit der Juristen in vollem Umfang zur Geltung kommen. Dieser Umstand hatte zur Folge, dass die allgemeinen Klassikeräusserungen bezüglich Strafrecht grösstenteils aus dem Deliktsrecht herrühren.

Es ist ein auffälliger Dualismus zu beobachten in den Texten, die solche Straftaten behandeln, die unter Mitwirkung mehrerer Personen begangen wurden. Auf institutioneller Ebene, d. h. in den praktischen Entscheidungen, differenzieren die Juristen unter den verschiedenen Arten der Mitwirkung im Grunde genommen im Sinne der heutigen Strafgesetzbücher, ohne jedoch die modernen strafrechtlichen Fachausdrücke zu gebrauchen. Die lässt sich auch im Bereich der Täterschaft und Teilnahme beobachten. Bei den Varianten der gemeinsamen Begehung eines strafbaren Verhaltens ziehen auch die Klassiker eine scharfe Trennlinie je nachdem, ob der Täter an der Verwirklichung eines gesetzlichen Tatbestandes teilnimmt oder bloss an der Begehung eines Deliktes durch eine andere Person mitwirkt.

Eine Mittäterschaft liegt nach den Klassikern, der heutigen Auffassung ähnlich, in dem Falle vor, wenn der Tatbestand von mehreren Personen, die von der Tätigkeit der Beteiligten gegenseitig wissen, erfüllt wird. Beide Formen der Teilnahme, die Anstiftung und die Beihilfe, kommen gleichfalls in zahlreichen Stellen vor. In diesen wird der Teilnehmer mit verschiedenen Wendungen der Gemeinsprache benannt, später erscheinen aber die Bezeichnungen „ope et consilio“ als feste Fachausdrücke, wo die erstere die Beihilfe, die letztere die Anstiftung bedeutet, ebenso wie auch das Wort „curare“. Die Juristen betonen das auch heutzutage geltende Erfordernis, dass sich die Teilnahme ohne Vorsatz nicht verwirklichen kann, dass weiterhin

keine Teilnahme vorliegt, wenn der Täter den angebotenen Ratschlag oder die angebotene psychische Hilfe nicht imstande ist aufzufassen. Der Anstifter müsse zudem mit dem Verschulden seines eigenen Verhaltens, sowie mit dem des Täters in klaren sein. Auch die physische und psychische Beihilfe werden bei den Klassikern nach der heutigen Denkart bewertet, und sie hoben mehrmals hervor, dass sich der Vorsatz des Gehilfen auf die Handlung des Täters richten muss.

Im Gegensatz zu den zutreffenden Differenzierungen in der praktischen Rechtsanwendung, bleiben uns die Klassiker die allgemeinen Begriffsbildungen schuldig. Bei ihnen fehlen solche abstrakte Begriffe, wie zum Beispiel Täterschaft, Mittäterschaft, Teilnahme, Anstiftung, Beihilfe. Die Juristen begnügen sich mit der Beschreibung und präzisen Abgrenzung von rechtlich relevanten Tatbestände, ohne diesen eine abstrakte Benennung geben zu wollen. Die abstrakte Begriffsbildung, meistens aus Verben, die zur Beschreibung der rechtlichen Geschehnisse dienen, Substantive (Deverbativa) zu bilden, wurde als Aufgabe der mittelalterlichen und neuzeitlichen Rechtswissenschaft zuteil.